

Tanulmányok

A KÜLFÖLDI ÉS BELFÖLDI MAGYARORSZÁGI EGYETEMJÁRÁS FELTÁRÁSA A *REPERTORIUM ACADEMICUM HUNGARIAE* PROJEKT

EXPLORING FOREIGN AND NATIONAL UNIVERSITY ATTENDANCE IN HUNGARY: THE *REPERTORIUM ACADEMICUM HUNGARIAE* PROJECT

Szögi László

CSc, HUN-REN–ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, Budapest
dr.szogi.laszlo@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

A cikk összefoglalja az elmúlt három évtizedben Magyarországon folytatott, a külföldi és hazai egyetemeken és főiskolákon tanult diákokra vonatkozó kutatások eredményét. Az európai egyetemeken 1100 és 1918 között 101 000 beiratkozás adatait gyűjtötték össze. A történelmi Magyarország valamennyi felsőoktatási intézményében pedig 1918 előtt mintegy 585 000 diák tanult. Az 1850 előtti adatok már az interneten is kutathatók. A projekt nem a mai, hanem a történelmi Magyarország területére vonatkozik.

ABSTRACT

The article summarizes the results of the research conducted in Hungary over the past three decades on students studying at foreign and national universities and colleges. Between 1100 and 1918, 101,000 enrollment data were collected at European universities, whereas prior to 1918, approximately 585,000 students studied at all the higher education institutions of historical Hungary. Data before 1850 are now available on the internet. The project covers the territory of historical Hungary and not the territory of present-day Hungary.

Kulcsszavak: felsőoktatás, külföldi tanulmányok, magyar egyetemek, diáknévsor, adatbázis

Keywords: higher education, studies abroad, Hungarian universities, student list, database

A magyar felsőoktatás, beleértve a külföldi egyetemeken való tanulást, 924 éves múltra tekint vissza. Az első magyarországi diákok már az 1100-as években megjelentek a párizsi egyetemen, s őket mintegy 13 000 beiratkozó követte Európa univerzitásain Mohácsig. Az újkorban megerősödött a külföldi egyetemjárás, és az első világháborúig további mintegy 88 000 magyarországi diák látogatta Európa legkülönbözőbb egyetemeit. Ennek jelentőségét csak napjainkban kezdjük felmérni, hiszen ez azt mutatja, hogy a hazai értelmiség képzése akkor is folyamatos volt, amikor az itthoni viszonyok nem tették lehetővé egyetemek működtetését. Az első hazai egyetemet 658 éve alapították Pécsen, és a következő évszázadokban a hazai történelmi felekezetek, majd a magyar állam 1949-ig 146 felsőoktatási intézményt hozott létre a Kárpát-medencében, amelyeknek kis része ma is működik. Ezek közül hatvanhat működött a mai Magyarország területén, ami csupán az intézmények 45%-a. Az intézmények jelentős része, 55%-a, és azok dokumentumai a trianoni béke után a határokon túl maradtak, így azok történetével az utódállamok érthetően alig vagy más szempontok szerint foglalkoznak. Fontos megemlíteni, hogy hazai intézményeinkben 1918-ig mintegy 13 000 külföldi végezte tanulmányait, főleg az egykori Habsburg Monarchia tartományaiból és a Balkán-félsziget államaiból. Az európai tudományos transzferből Magyarország tehát nemcsak küldőként, de befogadóként is szerepet vállalt, különösen a 18–20. században. Mindez mutatja, hogy a magyar felsőoktatás már a 20. század előtt aktív részese volt az európai tudományos életnek, és óriási szerepe volt a magyar társadalom fejlődésében.

Sajnálattal kell megállapítani, hogy a magyar közvélemény a hazai felsőoktatás történelmi szerepéről, intézményeiről nagyon kevés ismerettel rendelkezik. Nálunk nem készültek el az egyetemianyakönyv-kiadások, forráskiadványok, többek között azért, mert e források egy része elpusztult, vagy a szomszédos országok levéltáraiban rejtőzött, nagyrészt feldolgozatlanul. Az 1956-ig hiánytalanul meglévő nagyszombati és pesti egyetem dokumentumainak jelentős része az Országos Levéltárba történt szovjet belövés nyomán pusztult el. Napjainkban már egyre inkább nemzetközi egyetemtörténeti projektek jellemzik a kutatást, amelyekben sok nagy hagyományú európai egyetem kutatói vesznek részt. Ezek közül itt is kiemelem azt az adatbázist, amelyet saját projektünk példájának tekintünk, a *Repertorium Academicum Germanicum* nevet viselő, német és svájci összefogással tizenhárom éven át készült munkát.¹ Ennek nyomán neveztük projektünket *Repertorium Academicum Hungariae*-nek.²

¹ Rövidítve RAG. *Die graduierten Gelehrten des alten Reiches zwischen 1250 und 1550*. Hasonló adatbázisok Olaszországban, Lengyelországban és másutt is készülnek.

² Azért nem *Repertorium Academicum Hungaricum*, mert jelezni akartuk, hogy nem a magyar nemzetiségű hallgatók adatbázisa készül, hanem minden magyarországi hallgatóé, függetlenül nemzetiségétől és vallásától.

A PROJEKT CÉLJA

Magyarországon eddig nem állt az a tudás rendelkezésünkre, hogy történelmünk egyes korszakaiban pontosan kikből állt a magyar értelmiség. Természetesen először magának az értelmiségnek a fogalmát kell meghatározni, s ehhez mi azt az egyszerű megoldást választottuk, hogy azon személyek tanulmányi adatait kell összegyűjteni, akik az adott korban a középfokúnál magasabb szintű hazai oktatási intézményben tanultak. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Levéltárában több mint három évtizede, 1989-ben kezdtem meg a magyar egyetemjárás kutatását kollégáimmal és tanítványaimmal. Az eltelt időben, a mai határok szerint számítva 27 európai ország 236 felsőoktatási intézményének³ könyvtári és levéltári anyagát tekintettük át, egy-egy nagyobb intézményben sokszor több hónapon át kutatva. Munkánk alapján a kezdetektől 1919-ig egy lényegében 101 000 beiratkozást tartalmazó egységes számítógépes adatbázissal rendelkezünk a magyarországi diákok külföldi egyetemjárásáról. Két adattár sorozat 27 megjelent kötetében⁴ valamennyi beiratkozás adatait közzétettük.

Kezdetben csak az ún. hosszú 19. század egyetemjárását kívántam feltárni, mert ezt az időszakot korábban szinte senki sem vagy csak nagyon érintőlegesen kutatta. Ekkor még azt a módszertant alkalmaztam, hogy kizárólag a korabeli egyetemi anyakönyvek, névtárak és egyéb eredeti egyetemi források adatait gyűjtöttem egybe, és ezekből készítettünk részadatbázisokat, majd abból a *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban* sorozat első köteteit. 1995 után határoztuk el, hogy kutatásainkat a 16–18. századra is kiterjesztjük, hiszen korszerű modern adattár e korszakból sem állt rendelkezésre. Innen kezdve régióként fokozatosan tettük közzé az egyetemjárásra vonatkozó köteteket. Az újkori kötetek készítésénél kétségtelenül számos új problémával szembesültünk, amelyek miatt változtatni kellett a kutatás módszertanán. Világossá vált számunkra, hogy ebben az időszakban már nem támaszkodhatunk kizárólag az egyetemek kiadott vagy még ki nem adott anyakönyveire, hiszen számos magyar diák ismert tanulmányairól azokban nincsenek adatok. Egészen új típusú forrásokat is be kellett vonni a vizsgálatokba. A megjelent kötetekhez képest számítógépes adatbázisunk már több új adatot is tartalmaz, hiszen azt időközben folyamatosan frissítettük.

2007 után megkezdtük a középkori magyar egyetemjárás feltárását is. Ennek módszertana érthetően eltért az újkori vizsgálatoktól. A középkor esetében, földrajzi értelemben nagyobb területet vizsgáltunk, hiszen itt feltártuk a szlávón

³ Ezek a következők: Németország 87, Ausztria 22, Olaszország 17, Franciaország 15, Lengyelország 12, Anglia 12, Csehország 10, Svájc 9, Hollandia 8, Belgium 5, Ukrajna 5, Szlovákia 5, Románia 4, Skócia 4, Portugália 4, Oroszország 3, Svédország 2, Horvátország 2, Finnország 2, Dánia 1, Észtország 1, Litvánia 1, Szlovénia 1, Szerbia 1, Írország 1, Lettország 1, Norvégia 1.

⁴ Az első sorozat: *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban*. Ebben 24 kötet jelent meg. A másik: *Magyarországi diákok a középkori egyetemeken*. Ebben három kötetet publikáltunk.

és horvát vidék peregrinációját is. Ezen túlmenően, itt a vizsgálatok kiterjedtek a diákok későbbi karrierjére is, hiszen itt jóval kevesebb személy adatait kellett feltárni. 2013-ban alakult meg a HUN-REN–ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, amelynek feladata lett a peregrinációkutatás befejezése, valamint az 1850 előtt létező valamennyi hazai felsőoktatási intézmény hallgatói adatbázisának elkészítése. Ehhez az elmúlt tíz évben felkerestük a Kárpát-medencében egykor volt intézmények dokumentumait őrző levéltárakat és könyvtárakat, és sokszor eddig ismeretlen forrásokat sikerült feltárnunk. Ez a munka a közelmúltban befejeződött, és jelenleg az 1850 előtt létező 102 intézményből van adatbázisunk, olyan teljességgel, amelyet a forrásadottságok megengedtek. A munka eredményeit folyamatosan tesszük közzé, a *Felsőoktatástörténeti kiadványok, Új sorozat* keretében, ahol eddig mintegy ötven intézmény adattárát közzeltük.

A projekt második fázisában ugyanilyen adatbázis készítendő az 1850 és 1918 között a külföldi és hazai felsőoktatásban részt vevő személyekről. A korszakhatárokat csupán röviden kívánom indokolni. 1850 az oktatásügyben is a feudális korszak végét jelentette Leopold Thun miniszter polgári tanulmányi rendszerének bevezetésével. 1918 a történelmi Magyarország felbomlásának időpontja, amikor számos addig létező hazai felsőoktatási intézmény megszűnt, esetenként székhelyet váltott, ezért ez is egyértelmű korszakhatár.

A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A legfontosabb kérdés az adatbázis-készítés céljának pontos meghatározása volt. Ebben az esetben azonnal különbséget kell tenni a forráskiadás és az adatbázis-készítés között. A forráskiadásnak megvannak a maga kidolgozott szabályai, amelyeket a kutatónak kötelező betartania.

Tekintettel arra, hogy mi nem egy meghatározott forrást kívántunk közölni, hanem több száz intézmény több ezer különféle forrásaiból próbáltunk egy egységes adattárat formálni, egészen más módszereket kellett választanunk. Módszertani útmutatónkban több mint száz feljegyzendő adatsort alakítottunk ki, amelyekből azonban a forrás típusától függően sokszor csak 10-20 adatsort lehetett kitölteni. Ezeket viszont egységesített formában írtuk be az adattárba. Véleményem szerint, egy ilyen adatbázis számos hozzáadott értéket tartalmaz a forráskiadáshoz képest, mivel olyan lekérdezésekre nyújt lehetőséget, amelyet semmilyen más módszerrel nem tudnánk megtenni.

Módszertanunk egyik másik fontos eleme, hogy az újkori peregrináció kutatásánál tudatosan nem vállaltuk fel a hallgatók karrierpályájának vizsgálatát. Ennek oka, hogy célunk kezdettől fogva nem egyéni élettörténetek, hanem oktatási, művelődési folyamatok kutatása volt. A vizsgálandó terület meghatározásánál lényeges volt, hogy a forrásanyag milyen adatok összegyűjtését tette lehetővé.

Fontos tudnunk, hogy az egyetemi matrikulák legtöbbször csupán a születési, esetenként a származási helyet jelölik meg. Nem lehetett célunk tehát csak a magyar nemzetiségűek peregrinációját vizsgálni, mert ezt pontosan egyetlen nemzetiség esetében sem lehetne meghatározni. A déli részeken természetesen kellett bizonyos önkényes határokat vonni, így vizsgálódásunkat csak a Dráva–Duna-vonaláig terjesztettük ki, azaz 1526 után, a Horvát-Szlavónországban és Fiumében született személyeket már nem vizsgáltuk. A befogadó terület és egyetemek szempontjából Európa egészére próbáltuk kiterjeszteni a vizsgálatot.

A RENDELKEZÉSRE ÁLLÓ FORRÁSOK

Az európai felsőoktatási intézmények forrásanyaga az esetek többségében viszonylag épen maradt ránk, csupán néhány egyetemen pusztultak el a második világháborúban a hallgatói nyilvántartások. A klasszikus egyetemeken általában összevont egyetemi matrikulákat vezettek, amelyből megállapítható a beiratkozás időpontja, az életkor, a születési vagy származási hely, a szülő vagy gyám foglalkozása, a választott szak és esetenként a kilépés időpontja. A francia és angol egyetemek forrásai teljesen eltérnek a közép-európaiaktól, itt egészen más forrásokat kellett bevonni a kutatásba. Csupán példaként említem, hogy az oxfordi egyetemen a beiratkozottak között nincs egy magyarországi sem, miközben az ottani egyetemi könyvtár látogatónaplójában számos magyar hallgatót találunk. Másik érdekesség, hogy a svájci akadémiák esetében a magyarok adatait nagyrészt nem az egyetemi matrikulákból, hanem a városi számadáskönyvekből vettük, mert a rájuk fordított költségeket ott jegyezték fel.

Az újkori egyetemjárás forrásai közt néhány más forrástípust is meg kell említenünk, hiszen az egyetemi matrikulák számos, az adott egyetemre eljutó magyar diák adatait nem tartalmazzák. Ennek oka, hogy sokan hosszabb-rövidebb ideig tanultak az egyetemen, de nem voltak beiratkozva. Ilyenkor más korabeli forrásokból, leírásokból, naplókából vagy a korban oly divatos *album amicorum*okból lehet adatokat nyerni.⁵ Gyakorlatilag teljes pontosságú és hiteles adatsort lehetetlen elkészíteni az újkori magyar peregrinációról, hiszen mindig új források kerülhetnek elő. A rendkívül eltérő egyetemi forrásanyagok felhasználásánál arra törekedtünk, hogy lehetőség szerint valamennyi hallgatóról azonos típusú adatokat azonos formában közöljünk. Anyaggyűjtésünk során a legjellegzetesebb adatok a következők voltak: a családnév és az utónév a különböző névvariációk feltüntetésével, eredeti betűhív formában. Az azonos, de különböző formában

⁵ Ezek legfontosabb hazai forrása a Szegedi Egyetemen készített elektronikus adatbázis: *Inscriptiones Alborum Amicorum* (URL1). Ezek adatait saját adatbázisunkkal még nem volt módunk egybevetni.

írt családneveket egységesítjük, miközben az eredeti névformát is feltüntetjük. A nemesi előnév vagy egyéb, a nem családnévhez tartozó, de a névnél feltüntetett adat. A hallgató életkora, illetve születési időpontja. A vallás, ha ezt bejegyezték, egységesített formában. A hallgató társadalmi állására vonatkozó adat egységesített formában. A hallgató nemzetiségére, illetve származására vonatkozó adat egységesített formában.

Különösen fontos a születési hely, illetve a származási hely, a matriculába beírt formában. A települések nevét külön rovatban egységesítve adjuk meg az 1913-ban használatos hivatalos neveiken, valamint ha a szomszédos országok egyikében található, akkor az ottani mai hivatalos nevüket is. A szülő(k) vagy gyám(ok) nevének megjelölése. Az apa vagy gyám foglalkozásának megnevezése, ha van ilyen adat. A beiratkozás ideje, az első látogatott tanév megjelölésével. Ezután valamennyi látogatott tanévet egyenként közöljük. A fakultás(ok) és évfolyamok megjelölése, amelyekre a hallgató beiratkozott. A későbbi vagy korábbi külföldi és hazai egyetemi tanulmányok helyszínének és idejének megnevezése. A hazai előző középiskolai tanulmányok helyének megjelölése, ha erről van adat. A forrás(ok) megjelölése, ahonnan az adatokat vettük. Végül a megjegyzés rovatban közlünk minden olyan egyéb adatot, amelyet nem tudtunk a többiben elhelyezni, valamint saját kiegészítő információinkat.

A külföldi magyar egyetemjárás részletes bemutatását 2022 végén megjelent kötetemben megtettem, ezért erre férőhely hiányában most nem térek ki. A kötet már az interneten is elérhető (Szögi, 2022). Jelenlegi adataink szerint a teljes peregrinációkutatás eredményeit az *1. táblázatban* összesítettük.

1. táblázat. A teljes peregrinációkutatás eredményei

Korszakok	Évek száma	Beiratkozások száma	Évi átlag
1100–1525	426	12 941	32,3
1526–1848	323	40 245	124,6
1849–1919	71	47 822	673,5
Összesen	820	101 008	123,2

A *2. táblázatban* előzetes tájékoztatást akarunk adni az olvasónak a több évtizedes kutatás kvantitatív eredményeiről. Az összehasonlíthatóság érdekében a teljes korszakot 75 éves időszakokra bontottuk, és azon belül adjuk meg a külföldi és a belföldi beiratkozások számát.⁶

⁶ A most közölt adatok a 2022-ben közölnél is sokkal pontosabbak, hiszen azóta sikerült további kutatásokat végeznünk.

2. táblázat. Összesített kimutatás a külföldön és belföldön tanuló magyarországi felsőfokú tanulmányokról korszakokonként

Korszak	Külföldön	Belföldön	Összesen	Külföldi %-a
1100–1175 (76 év)	5	–	5	100
1176–1250 (75 év)	25	–	25	100
1251–1325 (75 év)	105	–	105	100
1326–1400 (75 év)	859	–	859	100
1401–1475 (75 év)	6234	–	6234	100
1476–1550 (75 év)	6556	–	6556	100
1551–1625 (75 év)	4545	1630	6175	77,67
1626–1700 (75 év)	8529	16 587	25 116	33,95
1701–1775 (75 év)	9630	45 552	55 182	21,14
1776–1850 (75 év)	17 359	199 253	216 612	8,71
1850–1919 (69 év)	47 161	220 545	267 706	21,38
Összesen 1100–1919 (820 év)	101 008	483 567	584 575	17,27

A 75 évet két tény is indokolhatja. Egyrészt a klasszikus középkori egyetemjárás teljes megszűnését a 16. század közepére tehetjük, így az 1550-es év kifejezetten egy cezúra. A hazai felsőoktatásban pedig az 1776–1777-es év egy teljes átalakulás kezdete, és ez éppen a szabadságharcig tart. A táblázat azt mutatja, hogy a történelmi Magyarország területéről a vizsgált 820 esztendő alatt nagyjából 590 000 felsőfokú tanulmányt megkezdő személyről tudunk. 1585 előtt nincs adatunk hazai felsőoktatásról, de ilyen valójában a 16. század második felében a kolozsvári jezsuita kísérletet kivéve nem is volt. 1626-tól már igen pontos adataink vannak a külföldön és belföldön tanulók arányáról, és ekkor a külföldi peregrinusok mintegy egyharmad részét tették ki az összes felső fokon tanulónak. Nagyjából a 18. századra alakult ki az az arány, amelyet reálisnak tartunk, és ez a külföldön tanulók 18–21%-os nagyságrendje. A 19. század első felében ez a napóleoni háborúk és a Szent Szövetség tiltásai következtében 8–9%-ra csökkent, de a század második felében visszaállt a már említett arány. Az 1850 utáni adatok tájékoztató jellegűek, hiszen ennek pontos feltárása hazai vonatkozásban még nagy feladat.

Az 1850–1919 közötti teljes és részletes adattár elkészítése azonban még sok munkát igényel. Ugyanakkor a belföldi hallgatók száma valójában ennél nagyobb volt, hiszen bizonyos intézmények forrásai – különösen a budapesti egyetem

1919 előtti anyakönyvei – hiányosan vagy egyáltalán nem maradtak meg. Ezért nyugodtan állíthatjuk azt, hogy a külföldi és a hazai egyetemi és főiskolai tanulmányokban az első világháború végéig mintegy 600 000 beiratkozás történt. Nemzetközi összehasonlítást nem tudunk tenni, mert ilyen kutatást, ismereteim szerint, más európai országban még nem végeztek.

A BELFÖLDI EGYETEMJÁRÁS 1850 ELŐTTI ADATTÁRA

Sokak számára meglepő lehet, hogy a történeti Magyarország területén 1850 előtt 102 olyan intézmény működött hosszabb-rövidebb ideig, amelyet felsőfokúnak tekinthetünk. Ha ehhez hozzátesszük, hogy ezenkívül tizenhét szerzetesrend is fenntartott hazánkban saját teológiai főiskolát, akkor összesen 119 intézményről beszélhetnénk. Középkori egyetemalapítási kísérleteinkről (Pécs, Óbuda, Pozsony, Buda) gyakorlatilag csak külföldön maradt forrás, anyakönyv pedig sehol. A 16. században a magyarországi felsőoktatás újjáteremtésére a reformáció után a három legjelentősebb felekezet, a katolikus, a református és az evangélikus egyaránt kísérletet tett. Ekkor jött létre Magyarországon az az iskolafajta, amelyet a szakirodalom kollégium típusú iskolának nevez. E főiskolai tagozatokkal is rendelkező iskolák elnevezése a reformátusok esetében kollégium, az evangélikusoknál legtöbbször líceum, míg a katolikusoknál – főleg a jezsuita iskolák esetében – akadémia volt. A jezsuita akadémiák lényegében két fakultásból álló, csonka egyetemek voltak, ahol a hároméves előkészítő jellegű filozófiai, bölcsészeti alapképzést a négyéves teológiai kurzus követte. Ezek az akadémiák tudományos fokozatot is adhattak. E századból az 1581-ben alapított Kolozsvári Jezsuita Akadémia forrásai elpusztultak még 1603-ban. A három híres református kollégium (Pápa, Sárospatak, Debrecen) csak a század végére vált részben felsőfokúvá, és forrásaik is csak részben maradtak meg a korai időszakból, így mindössze 302 nevet tudunk összegyűjteni e századból.

Sokkal jobb a helyzet a 17. században, amelyből a források egyre bővebben maradtak meg. E században már tizenöt református kollégiumban folyt magasabb szintű oktatás, bár hozzá kell tennem, éppen a reformátusok esetében nagyon nehéz meghatározni, hogy kik tanultak az ún. akadémiai tagozatokon, mert ez a megmaradt forrásokban nincs elkülönítve. Számos szakértővel való konzultálás után jutottunk arra a megoldásra, hogy az ún. tógátus diákokat tekintjük felsőfokú tanulmányokat végzőknek. Az egykori kollégiumok közül a gyulafehérvári Bethlen Kollégium teljes anyaga elpusztult 1658-ban, s hasonlóképpen semmit sem tudunk az 1660-ig működött Nagyvárad Református Kollégium diákjairól. Gyulafehérvár esetében napjainkban gyűjt adatokat másodlagos forrásokból Ósz Sándor Előd, azonban a teljes feltárás lehetetlen. Ideszámítjuk a Sárospatakról 1681-ben Gyulafehérvárra menekült kollégiumot is. E században összesen 12 577

beiratkozót ismerünk a református kollégiumokban, s ehhez hozzávehetjük a Kolozsvári Unitárius Kollégium 1049 diákját, akiknek adatait csak 1626-tól ismerjük. E században az evangélikusok iskolái még nem voltak felsőfokúak. Összesen tehát 13 626 protestáns diákot ismerünk a 17. századból.

A katolikus felsőoktatás kezdetei szintén a 17. századra esnek, méghozzá a jezsuita rend által létrehozott egyetemeken, illetve akadémiákon. Nagyszombatban 1635-ben, Kassán 1657-ben, Zágrábban 1669-ben, Kolozsváron pedig 1698-ban kezdődött meg a felsőfokú oktatás. Sajnálatosan egyik esetben sem maradtak meg az eredetileg nagyon pontosan vezetett egyetemi anyakönyvek. Ezért voltunk nagyon nehéz helyzetben, mert így a legkülönbözőbb helyeken őrzött, s egymástól nagyon különböző másodlagos forrásokból kellett rekonstruálni a hallgatók adatait. Zágráb esetében erre még nem vállalkoztunk, de a másik három intézmény esetében, valóban többéves kutatással elvégeztük a munkát. A 17. századi nagyszombati adataink teljesnek mondhatók, Kassa esetében viszont éppen e korai időszak hiányos. E században a három jezsuita egyetemen 4459 növendék adatait sikerült összegyűjtenünk. A 17. században tehát háromszor annyi diák tanult a protestáns kollégiumokban, mint a jezsuiták akadémiáin. Összesen 18 085 beiratkozást ismerünk a 17. századból.

A 18. század óriási változásokat hozott a magyar felsőfokú képzésben. Ha a katolikus intézményekkel kezdjük vizsgálódásunkat, akkor azt láthatjuk, hogy a jezsuita rend korábbi négy akadémiája mellett három újabbat nyitott. Budán 1713-tól, Győrben 1745-től, Pozsegán pedig 1760-tól kezdődött bölcsészeti és teológiai képzés. Zágráb adatait itt sem ismerjük, így a többi intézményben 1777-ig összesen 19 052 hallgató adatait gyűjtöttük össze. E században az a helyzet, hogy a nagyszombati adatok 1753 után hiányosak, mert a bölcsesek névsorát már csak töredékesen lehetett rekonstruálni. Kassa adatsora viszont e korszakból teljes. Valószínű, hogy e számhoz még legalább 3000 beiratkozást hozzá lehetne számítani, de ezeket a neveket már nem fogjuk megtudni. A 18. században már megkezdte működését az egri jogi szakiskola, majd az abból kinövő Püspöki Joglyceum. A Piarista Rend hét bölcsészeti líceumot nyitott meg, de ezek közül csak a szege-di, a váci és a nyitrai élte meg a 19. századot. Ezekben összesen 8692 beiratkozást rögzítettünk a 18. században. A katolikus tanintézetek közé számítjuk még az ekkor már működő tizenkét püspöki, illetve érseki szemináriumot, az ungvári és nagyváradai görögkatolikus szemináriumokat (Balázsfalva adatai ebből a korból nem maradtak fenn), valamint az 1784-ben megnyílt Pozsonyi Generális Szemináriumot. Ezekben együttvéve 7813 beiratkozást rögzítettünk. A katolikus intézményekben a 18. században összesen tehát 35 557 diák tanult. Természetesen az egyes intézmények között lehetséges az átfedés, de az intézményeken belül a duplumokat mindig kiszűrtük.

Protestáns oldalon szintén jelentős fejlődést látunk a 18. században. E korban tizennégy református kollégium működött a történelmi Magyarországon. E kollégium-

mokban összesen 28 217 beiratkozást számláltunk. A korszakban hat evangélikus líceumban folyt felsőoktatás. Lőcse esetében e századból nem tudtunk forráshoz hozzájutni, az erdélyieknél pedig ugyancsak nagyon nehéz megkülönböztetni a közép- és felsőfokú képzést. Mindenesetre összegyűjtöttük 2887 evangélikus hallgató adatait. Az unitáriusok esetében változatlanul működött a kolozsvári kollégium, ahol 1040 diák adatait találtuk meg. Összesítve tehát a 18. századi protestáns tanintézetekben 32 144 fő tanulását tudtuk igazolni. Ha feltételezzük, hogy a hiányzó adatok miatt 1000-rel is többen voltak, akkor is azt látjuk, hogy protestáns-katolikus arány kiegyenlítődött, sőt már valamivel többen jártak a katolikus intézményekbe, mint a protestánsokba. A görögkeleti egyház 1794-ben nyitotta meg Karlócán a maga teológiáját, amelyben e század utolsó éveiben 142-en tanultak.

A század új jelensége, hogy megkezdődik az állami felsőoktatás kiépülése. A magyar állami felsőoktatás szervezeti felépítését az 1777-es első Ratio Educationis határozta meg. Legfelső szintjén állt a már Budára költöztetett egyetem, ahol a tudományok összességét lehetett tanulni, s e tudományokból doktori cím megszerzésére is lehetőség nyílt. Mások részére a királyi jogakadémiák rendszere nyújtott képzési lehetőséget. 1776-ban a magyarországi kerületekben egy-egy ilyen intézmény alakult meg. Nagyszombat, Győr, Kassa és Nagyvárad adott helyet a jogakadémiáknak, közülük kettőt II. József új székhelyre költöztetett. A nagyszombati Pozsonyba, a győri Pécsre került, ez utóbbi csak átmenetileg, mert 1802-ben visszahelyezték a Rába-parti városba. Erdélyben Kolozsvár, Horvátországban Zágráb városa rendelkezett hasonló intézménnyel. II. József 1784-ben a budai egyetemet Pestre költöztette. Az első állami szakfőiskola 1735-ben Selmecbányán alakult meg, bányatisztek képzésére. Ez később akadémivá fejlődött. 1782-ben mérnökképző, 1787-ben állatorvosképző intézet nyílt az egyetem mellett. E tanintézetek anyaga a Kárpát-medence különböző levéltáraiban viszonylag épen maradt. Az egyetem orvosi karának iratai szerencsére nem kerültek be az Országos Levéltárba, és a Helytartótanács anyagából e korból még sikerült nagyobb részben megtalálni a pesti bölcsészek és jogászok adatait is. Az állami intézetekben összesen 21 127 beiratkozást rögzítettünk a 18. századból. Mindent egybevetve a 18. században összesen 88 977-en iratkoztak be a hazai felsőfokú intézményekbe. Ez azt jelenti, hogy előző évszázadhoz képest ötszörösére nőtt a hazai felsőoktatásban tanulók száma.

A HAZAI FELSZŐOKTATÁS A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

A 19. század elején folytatódott a szakfőiskolák létesítésének folyamata. 1808-ban Selmecbányán létrehozták az Erdészeti Intézetet, amely 1846-ban egyesült a Bányászati Akadémiával. Magyaróváron 1818-ban megalakult a Gazdasági Tanintézet, amely Keszthely mellett játszott fontos szerepet a korabeli mezőgaz-

dasági szakoktatásban. Fiumében 1822-ben egy magánjellegű tengerészeti iskola nyílt meg. 1846-ban megnyílt a középfokúnak mondható József Ipartanoda, amely az egyik alapja lett a későbbi József Műegyetemnek. A korszak másik fontos jellemzője, hogy szinte gomba módra szaporodtak az új bölcsészeti líceumok, amelyek kétéves tanfolyama vagy az akadémiák jogi karaira, vagy az egyetem felsőbb fakultásaira való beiratkozásra készített elő. A katolikus tanintézetek mellett ekkor már gyakorlatilag minden református kollégiumban és evangélikus líceumban volt bölcsészeti képzés, s ugyanígy az unitáriusok kolozsvári kollégiumában. Ugyancsak a 19. század első felére esik a jogi oktatás megkezdése a protestáns kollégiumokban. Sebészi képzés egyébként Kolozsváron is megindult egy kicsiny, ún. Orvos-Sebészeti Tanintézetben. A 19. század első felében a most említett intézmények névsorait csaknem teljesen sikerült összegyűjtenünk. A legnagyobb hiány a pesti egyetem jogi és bölcsészeti fakultása esetében van, mert nagyjából 1820 után ezekről már másodlagos források sem állnak rendelkezésünkre. Eddigi adataink alapján a tizenhat állami tanintézetbe e fél évszázad alatt 56 421 személy iratkozott be. Ehhez még nyugodtan hozzászámíthatunk négy- vagy ötezer személyt, akik a pesti egyetem két említett karán tanultak, de akiket már biztosan nem fogunk tudni megnevezni. A korszakban magánintézetnek számított a keszthelyi és a magyaróvári mezőgazdasági iskola, a fiumei tengerészeti iskola és az 1847-től rövid ideig működő pesti festészeti iskola. Ezekben 2453 személy tanulmányait rögzítettük.

A korszakban létező tizenhat református kollégiumban összesen 30 514 beiratkozót ismerünk. A kilenc evangélikus líceumban pedig 15 183 hallgató tanulmányi adatait gyűjtöttük össze. A kolozsvári unitáriusoknál e fél évszázadban 1014-en tanultak. A hazai ortodox egyházak a 19. század első felében már négy teológiai szemináriumot működtettek, a szerbek Karlócán és Versecen, a románok Nagyszebenben és Aradon. Ezek eredeti forrásai nagyrészt elérhetetlenek voltak számunkra. A különböző későbbi kiadványokból 2616 növendékről tudunk, de ennél bizonyosan legalább ezerrel többen voltak. A vizsgált korszakban már minden római és görögkatolikus egyházmegyében működött papi szeminárium. Ezek névsorait nem kis nehézséggel, de nagyjából hiánytalanul sikerült összegyűjteni. Ideszámítjuk a pesti egyetem keretében működő Központi Szemináriumot is, amely egyben az egyetem teológiai karát képezte. Két évig még a pozsonyi generális szeminárium is működött. A huszonhat szemináriumban 14 730 papnövendék tanult, akik közül nem mindenki fejezte be a teológiát.

Ha az említett adatokat összevonnuk, akkor azt kapjuk, hogy a 19. század első felében legalább 155 835 beiratkozó volt a hazai felsőfokú tanintézetekben, de ha beszámítjuk a hiányzó pesti egyetemi adatokat, akkor a szám bizonyosan elérte a 160 000-t. Ez pedig majdnem kétszerese a 18. század összesített adatának.

Eddig csupán a kutatás mennyiségi eredményeit ismertettem, de az adatbázis felhasználási lehetőségeiről még kevés szó esett. Az egységesített adatbevitel következtében a lekérdezési lehetőségek sokasága áll a kutatók rendelkezésére.

Ennek a legegyszerűbb formája a személyekre, illetve a családokra vonatkozó lekérdezések, hiszen a közel 600 000 adat között a Kárpát-medence nagyon sok családjának elődei is ott találhatóak. Lehetséges nemzetiségekre, felekezetekre vagy akár társadalmi állásra kutatni. Például 1526 és 1850 között 905 grófi vagy bárói családból származó hallgatót találunk a hazai hallgatók között. Ugyanezen idő alatt a külföldi egyetemeken 1221 ilyen főnemesi diák tanult. Természetesen az adatbázis lehetőséget nyújt a legkülönbözőbb keresztirányú lekérdezésekre is. Néhány gombnyomással kideríthetjük, hogy mondjuk Lőcse városából 1526 és 1850 között 408-an tanultak külföldi, 560-an pedig hazai egyetemeken és főiskolákon. Közülük 85-en a bécsi tanintézetekben. Az összes lőcsei diák közül legalább 38 orvosi pályára készült. Ezenkívül helytörténeti, egyháztörténeti, tudománytörténeti és a legkülönbözőbb társadalomtörténeti kérdésekre kaphatunk választ az adatbázis segítségével.

A HAZAI FELSOÓKTATÁS ADATTÁRA, 1850–1919

Végezetül szeretnék rövidebben szólni a kutatás második fázisáról, amelynek célja az 1850 és 1919 közötti külföldi és belföldi egyetemjárás feltárása. E korszakról korábban már jelentős adatfeltárást végeztünk, és a külföldi anyag gyakorlatilag készen van. Az internetre való feltöltéséhez azonban még itt is egységesítési és javítási munkálatokat kell végezni. Az utóbbi két-három évben már megkezdtük e korszak belföldi egyetemjárásának feldolgozását is, de itt még bizonyos levéltári források feltárását, részadatbázisok készítését és hosszú egységesítési munkát kell elvégezni. Bízunk abban, hogy a kutatócsoport e cél érdekében folytatni tudja munkáját, és egy következő kutatási periódus végére ezeket az adatokat is elérhetővé tudja tenni mindenki számára. Éppen ezért az alábbiakban közölt adatok tájékoztató jellegűek, de a nagyságrendeket jól illusztrálják.

A kiegyezés után, a dualizmus idején a hazai felsőoktatás addig soha nem tapasztalt fejlődésen ment keresztül, és az 1910-es évekre utolérte az európai színvonalat. Ez elsősorban azt jelenti, hogy kiépült a hazai felsőoktatás teljes intézményi struktúrája, s így már minden tudományterületen és valamennyi művészeti területen mód volt hazai, magyar nyelvű felsőfokú képzésben részesülni. Hogyan nézett ki a hazai felsőoktatás intézményhálózata a dualizmus idején? Tudni kell, hogy a hazai felsőoktatás rendszerében kialakult egy logikus, jól áttekinthető intézményi struktúra, amely pontosan jelezte, hogy az adott intézmény milyen szinten áll a magyar felsőoktatás struktúrájában. Ennek legalsó fokán volt a „tanoda” vagy „tanintézet”, amely nem tartozott a klasszikus felsőoktatási intézmények közé, a bejutáshoz nem volt szükséges középiskolai végzettség, ugyanakkor egy speciális tudomány- vagy művészeti terület képzésének kezdete volt. A következő fokozatot az „akadémia” jelentette, amely már egyértelműen felsőfokú intézetnek

számított, de még nem olyan követelményekkel, mint a későbbiek. Felvételhez itt sem volt feltétel az érettségi, bár a századforduló után egyre inkább szigorodtak a követelmények. A harmadik fokozatot a „főiskola” nevet elnyerő intézmények adták. Ez lényegében egyetemi szintű képzést jelentett a nem klasszikus tudományterületeken. Végezetül az utolsó fokozat volt az „egyetem”, amely elnevezést a tudományegyetemeknek és a műegyetemeknek tartották fenn. Ezek az intézmények rendelkeztek tudományos fokozat kiadásának jogával, de egy főiskola is megkaphatta ezt a jogosultságot.

A dualizmus végére négy tudományegyetem működött hazánkban. A budapesti egyetem katolikus teológiai, jogi, orvosi és bölcsészeti fakultásokkal rendelkezett, tehát klasszikus négykarú egyetem volt. A természettudományokat a Bölcsészeti Kar keretében oktatták. A második tudományegyetem az 1872-ben alapított, és később Ferenc Józsefről elnevezett kolozsvári volt. Az egyetem jogi, orvosi, bölcsészeti és újként matematikai és természettudományi karból állt. 1912-ben a magyar országgyűlés két új tudományegyetemet alapított, egyet Pozsonyban, egyet pedig Debrecenben. Debrecenben az új egyetem református teológiai, jogi, bölcsészeti és orvosi karral alakult meg. A pozsonyi egyetembe olvadt bele a volt ottani állami jogakadémia, ezért 1914-ben csak a jogi karon kezdődött meg az oktatás. A tervezett bölcsészeti karon csak 1918 tavaszán, az orvosi karon csak 1918 őszén kezdődhetett meg a tanulás. Egyetemi szintű intézmény volt még Budapesten a M. Kir. József Műegyetem, amely 1871-ben kapott új szervezetet, és 1900-tól már doktoráltatási jogot is.

Főiskolai rangban két intézmény volt. Az egyik a selmecbányai M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola. A másik, az 1890-től akadémiaként működő és 1999-től főiskolai rangra emelkedett intézmény a M. Kir. Állatorvosi Főiskola volt, mely 1906-ban a főiskolák közül elsőként nyerte el a doktori cím adományozásának jogát.

Jelenlegi számításaim szerint az 1850/51 és 1918/19 tanévek között mintegy 222 000 beiratkozással számolhatunk a hazai felsőoktatási intézményekben, Horvátországot már nem ideszámítva. Az alábbiakban néhány táblázatban szakterületenként közlöm a várható adatokat (*3a–b. táblázat*).

1918-ban, nem számítva Horvátországot, a történelmi Magyarország területén tizenhat akadémiai rangú állami intézmény működött. Ezek közül kettő volt jogakadémia, amelyek a dualizmus során fokozatosan négy évfolyamos teljes képzésű intézetekké váltak. Az egyik Kassán, a másik Nagyváradon működött.

A jelentős agrárgazdasággal bíró Magyarországon érthetően nagyon régóta színvonalas volt a felsőfokú agrárképzés. Ennek legfontosabb intézménye volt a Magyaróvári Gazdasági Akadémia, amely már 1874-ben elnyerte az akadémia rangot. Ezenkívül további négy városban működtek gazdasági tanintézetek, amelyek 1906-ban akadémiai rangot nyertek, így Keszthelyen, Debrecenben, Kolozsváron és Kassán működött Gazdasági Akadémia.

3a. táblázat. A magyar felsőoktatási intézményekben beiratkozottak száma, 1850–1919

	Egyetemek	jogász	böles. + termtud.	orvos	gyógyszer.	sebész
1.	Budapest, egy. 1850–1918	36 820	14 455	8360	5056	1227*
2.	Kolozsvár, egy. 1872–1918	14 887	3985	3138	1436	–
3.	Debrecen, egy. 1914–1918	1587	192	199	–	–
4.	Pozsony, egy. 1914–1918	878	72	93	–	–
5.	Kolozsvár, Seb. Int. 1850–1871	–	–	–	–	422
6.	Debrecen, Ref. Koll. 1908–1913	–	61	–	–	–
	Összes	54 172	18 765	11 790	6492	1649

3b. táblázat. A magyar felsőoktatási intézményekben beiratkozottak száma, 1850–1919

	Jogakadémiák	jogász	Műszaki tanintézetek	mérnök
1.	Pozsony, állami 1850–1913	4914	Budapest, Műegy. 1850–1918	11 659
2.	Kassa, állami 1850–1918	4145	Selmecebánya, bányász 1850–1918	2849
3.	Nagyvárad, állami 1850–1918	4141	Összes	14 508
4.	Eperjes, ev. 1861–1918	4032	Agrártanintézetek	
5.	Debrecen, ref. 1861–1913	3077	Magyaróvár 1850–1918	5866
6.	Kecskemét, ref. 1861–1918	3052	Selmecebánya, erdész 1850–1918	4277
7.	Pécs, rk. 1865–1918	2411	Keszthely 1865–1918	2975
8.	Sárospatak, ref. 1860–1918	2288	Bp., állatorvosi 1875–1918**	2812
9.	Eger, rk. 1861–1918	2128	Debrecen 1868–1918	2234
10.	Máramarossziget, ref. 1891–1918*	1439	Kassa 1875–1918	2227
11.	Nagyszeben, állami 1850–1887	1265	Kolozsvár 1869–1918	1947
12.	Pápa, ref. 1861–1884	629	Budapest, kertészeti 1875–1918	447
13.	Győr, állami 1867–1892	580	Összes	22 785
14.	Marosvásárhely, ref. 1861–1870	331	Kereskedelmi tanintézetek	
15.	Kolozsvár, állami 1863–1871	319	Budapest 1900–1918	2181
16.	Nagyenyed, ref. 1861–1869	149	Budapest, keleti 1891–1918	1380
	Összes	34 900	Kolozsvár 1902–1918	437
			Fiume, kivitelű 1912–1918	199
			Összes	4197

Megjegyzés: *Máramarosszigeten 1869-től volt akadémia, de névsorok csak 1891-től vannak;

**névsorok csak 1875-től vannak.

A művészeti felsőoktatás intézményhálózata viszonylag későn jött létre Magyarországon (4. táblázat). Elsőként 1871-ben a Mintarajztanoda és Rajztanárképezde alakult meg, amelyből 1908-ban fejlődött ki a M. Kir. Képzőművészeti Főiskola. A zenei felsőoktatás 1875-ben kezdődött Budapesten, amikor Liszt Ferenc vezetésével megalakult a M. Kir. Zeneakadémia. A főiskola elnevezést 1918-ban kapta meg. A harmadik felsőfokú művészeti iskola gyökerei egészen 1865-ig vezethetők vissza. Ekkor alakult meg az Országos Színészeti Tanoda, ahol opera és dráma szakokon folyt oktatás. Felsőfokúvá akkor vált, amikor 1888-ban átmenetileg egyesítették a Zeneakadémiával. 1893-ban azonban újra önálló lett M. Kir. Színművészeti Akadémia néven. Az utolsó állami felsőfokú tanintézet, amelyet meg kell említenünk a M. Kir. Ludovika Akadémia. Oktatás csak a kiegyezés után, 1872-ben kezdődött meg benne. 1897-ben szervezték át az intézetet, s attól kezdve valódi katonai akadémiának számított.

1868-ban kezdte meg munkáját a Tornatanárképző Tanfolyam, amelyből a mai Testnevelési Egyetem fejlődött ki. Korábbi előzmények után, 1894-ben alakult meg a M. Kir. Kertészeti Tanintézet, amely a későbbi Kertészeti Egyetem jogelődje. 1896-ban vált ki a Rajztanodából az Iparművészeti Iskola, amelyből a mai Moholy-Nagy Művészeti Egyetem nőtt ki. Végezetül 1900-ban kezdte meg munkáját a Gyógypedagógiai Tanárképző Tanfolyam, amelyből később önálló főiskola, ma pedig egyetemi kar fejlődött ki.

4. táblázat. Művészeti felsőoktatási intézmények

	Művészeti tanintézetek		Egyéb intézetek	
1.	Budapest, iparműv. 1880–1918	4291	Budapest, Ludovika 1883–1918	2958
2.	Budapest, képzőműv. 1875–1918	3197	Budapest, torna 1868–1918	2333
3.	Budapest, zeneműv. 1875–1918	2610	Fiume, tengerészeti 1852–1918	625
4.	Budapest, színműv. 1865–1918	2106	Vác–Budapest, gyógyped. 1880–1918	319
5.	Pest, Festészeti Akad. 1850–1858	82		
	Összes	12 286	Összes	6235

A római katolikus egyház valamennyi érseki és püspöki székhelyen működtetett a kánonjogi előírásoknak megfelelően papi szemináriumot. Tizennyolc ilyen szeminárium működött az országban, a görögkatolikus egyház 1918-ra öt városban tartott fenn szemináriumot. A római katolikus egyház a korszakban két igen nagy hagyományú és jelentős joglíceumot is működtetett.

1918-ra mindössze két református jogakadémia maradt, Kecskeméten és Máramarosszigeten. Az evangélikus egyház 1918-ban Pozsonyban, Eperjesen és Sopronban működtetett evangélikus teológiai akadémiát. Eperjesen pedig 1879-től

működött államilag elismert evangélikus jogakadémia. A magyarországi izraelita felekezet neológ irányzata 1877-ben nyitotta meg a Közép-Európában nagy hírnév-

5. táblázat. Felekezeti felsőoktatási intézmények

	Katolikus teológiák		Protestáns teológiák	
1.	Budapest, Egy. Hittud. Kar	1982	Sárospatak, ref.	2081
2.	Esztergom, szeminárium	1695	Debrecen, ref.	2068
3.	Balázsfalva, görkat. szem.	1236	Budapest, ref.	1218
4.	Ungvár, görkat. szem.	1056	Pozsony, ev.	1108
5.	Temesvár, szeminárium	858	Pápa, ref.	1015
6.	Eger, szeminárium	879	Eperjes, ev.	682
7.	Gyulafehérvár, szeminárium	764	Nagyenyed, ref.	686
8.	Kalocsa, szeminárium	721	Sopron, ev.	626
9.	Kassa, szeminárium	708	Kolozsvár, unitárius	583
10.	Győr, szeminárium	684	Kolozsvár, ref.	506
11.	Veszprém, szeminárium	683	Debrecen, Egy. Ref. Hittud. Kar	208
12.	Szombathely, szeminárium	673	Összes	10 781
13.	Pécs, szeminárium	597		
14.	Vác, szeminárium	559	Ortodox teológiák	
15.	Szamosújvár, görkat. szem.	538	Nagyszeben	2153
16.	Nyitra, szeminárium	528	Arad	1363
17.	Szepes, szeminárium	459	Karánsebes	374
18.	Szatmárnémeti, szem.	443	Karlóca*	877
19.	Székesfehérvár, szem.	432	Versec*	44
20.	Besztercebánya, szem.	380	Összes	4811
21.	Rozsnyó, szeminárium	327		
22.	Eperjes, görkat. szem.	298	Zsidó teológia	
23.	Nagyvárad, görkat. szem.	297	Budapest, rabbiképző 1877–1918	133
24.	Nagyvárad, szeminárium	266		
	Összes	17 063		

Megjegyzés: *az adatok hiányosak

re szert tevő tanintézetet, amelyet 1917-ben Ferenc József Országos Rabbiképző Intézetnek neveztek el. Az ortodox egyház korábbi teológiai főiskolái tovább működtek, s 1865-ben Karánsebesen új román püspökséget alapítottak, amely szintén működtetett szemináriumot 1918-ig. A verseci szerb szeminárium időközben megszűnt. Karlócat azért említjük meg, mert a hazai szerbség papjai is ott tanultak. Ha nem számítjuk a szerzetesrendi intézményeket, akkor elmondható, hogy 1918 őszén huszonhárom állami felsőoktatási intézmény működött Magyarországon, amelyek közül tíz nemsokára az új határokon kívülre került. A huszonhárom római és görögkatolikus tanintézet közül tizenkettő az utódállamok területéhez került. A tizenöt egyéb felekezetekhez tartozó intézet közül nyolc jutott az új határokon túlra (5. táblázat).

Vagyis az összesen hatvanegy intézményből harminc került el Magyarországtól. Gyakorlatilag a felsőoktatási intézmények fele, amelyekre korábban annyi fejlesztést fordított a magyar állam, elveszett. Néhány intézmény, mint ismeretes, a megkisebbedett országba menekült. A kolozsvári egyetem Szegedre, a pozsonyi egyetem később Pécsre, a selmecebányai főiskola Sopronba, az Eperjesi Evangélikus Jogakadémia Miskolcra költözött, de lényegében mindenütt csaknem a nulláról kellett újratekdeni a munkát. 1918 végére teljesen új korszak kezdődött a magyar felsőoktatás történetében.

IRODALOM

Szögi László (2022): *Peregrinatio academica. A külföldi magyar egyetemjárás története, mérete és irányai 1150–1919. (Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat 26)* Budapest: ELTE EKL. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/104242>

URL1: *Inscriptiones Alborum Amicorum*, IAA: <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/>